

Даубасов С.Ш.
**Қазақстан Республикасында
экстрадициялау институтын
реттеу мәселелері**

Осы мақалада ғылыми-заңи әдебиеттердің қайнар көздері бойынша Қазақстан Республикасының қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңдарын, халықаралық қылмыстық құқық қалыптары мен доктринасын ескере отырып кешенді түрде қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселесі теориялық тұрғыда қарастырылды. Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беруді реттейтін құқықтық негіздерге халықаралық шарттар, ұлттық заңнамалар және өзаралық қағидасы жатады.

Түйін сөздер: қылмыстылық, қылмыскерлерді ұстап беру, экстрадиция, қылмыскерлермен күресу.

Daubasov S.Sh.
**Problems of regulation of
institute of an extradition in the
Republic of Kazakhstan**

In this article rassmotrivayetsya actual problems of regulation of institute of an extradition in the Republic of Kazakhstan. On the basis of the criminal and criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan delivery of criminals is analyzed theoretical aspects. Legal grounds for regulation of the questions connected with delivery of criminals are the international contracts, the national legislation and the principle of reciprocity.

Key words: prestupnost, criminal, delivery of criminals, extradition, fight against crime.

Даубасов С.Ш.
**Проблемы регулирования
института экстрадиции
в Республике Казахстан**

В данной статье рассматривается актуальные проблемы регулирования института экстрадиции в Республике Казахстан. На основе уголовного и уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан анализируются теоретические аспекты выдача преступников. Правовыми основаниями для регулирования вопросов, связанных с выдачей преступников, являются международные договоры, национальное законодательство и принцип взаимности.

Ключевые слова: преступность, преступник, выдача преступников, экстрадиция, борьба с преступностью.

**ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНДА
ЭКСТРАДИЦИЯЛАУ
ИНСТИТУТЫН РЕТТЕУ
МӘСЕЛелЕРІ**

Ұстап беру институты – халықаралық және ішкі мемлекеттік құқықтың ең ертеден қалыптасқан институттарының бірі болғандықтан әр елдің ғылыми әдебиеттерінде, халықаралық шарттық тәжірибеде, БҰҰ-ның органдарының, халықаралық үкіметтік және үкіметтік емес ұйымдарының қызметінде аса көңіл бөлінген. Бұл, бірінші жағынан, қазіргі халықаралық қатынас үшін оның маңыздылығы білдірсе, ал, екінші жағынан – оның мазмұнын соңғы теориялық жетістіктерге, сондай-ақ, қылмыстық және халықаралық қылмыстылықпен күресу аясындағы халықаралық және ішкі мемлекеттік тәжірибе талабына орай, қайта қарау және қайтадан тұжырымдау қажеттілігі туралы мәселеден туындауда.

Экстрадиция институтының құқықтық реттелуіне көз жүгіртсек, яғни ол халықаралық және ұлттық құқық қалыптарымен де қоса реттелінеді. Мүдделі мемлекеттер арасында қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы тиісті халықаралық келісім-шарттардың негізінде туындайтын ұстап беру міндеттемесін ескере отырып, экстрадицияның халықаралық-құқықтық регламентациясы тәртіп бойынша аса маңызды мәнінің болуы тиіс. Бірақ-та, қазіргі таңдағы тәжірибеге сүйенсек, экстрадиция мемлекеттер арасындағы саяси қатынасқа сирек негізделген. Сондықтан осы саладағы өзгерістерге қарамастан, экстрадиция институты тиімді құқықтық механизм мәртебесін иемденуі тиіс.

Ұлттық және халықаралық маңыздылықты иемденетін экстрадиция мәселесін шешудегі халықаралық жаңа талаптар көптеген елдерде заңи реттелінуінің қиындылығына әкеп соқтырды. Қазақстандағы ағымдағы конституциялық және қылмыстық заңдар халықаралық құқық қалыптарының басымдылығының қалыптасуына, сонымен қатар Республикамыздың құқық қорғау және прокуратура органдары халықаралық құқық қалыптарын қолдануға бағытталған. Бірақ бұл жерде айта кеткен жөн, Қазақстан Республикасының заңдарында және өзге мемлекеттердің заңдарында да экстрадицияның құқықтық табиғаты туралы мәселе біркелкі шешімін таппаған. Әрине бұл аспекті терең зерттеуді, әсіресе салыстырмалы-құқықтық талдауды қажет етеді.

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру құқығы мен оның жүзеге асырылу тәртібіне қатысты мәселелер жоғарыда айтып

кеткеніміздей, мемлекеттердің ұлттық заңнама-сымен де реттелінеді. Өйткені өз аумағындағы қылмыс жасаған тұлғаларды шетелдік мемлекетке ұстап беру немесе ұстап бермеу – кез келген мемлекеттің ішкі құзіреті. Осыған орай, қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру рәсімімен және құқығын реттейтін Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасын зерттеумен және талдау осы жұмыстың бір объектісі болып отыр.

Қазақстан Республикасында тұлғаларды ұстап беруге қатысты қалыптар Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде және де Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінде көрініс тапқан.

Осы тұста өз азаматын қандай жағдайда ұстап бермеу Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 9-бабының 1-тармағында [1], “басқа мемлекеттің аумағында қылмыстық құқықбұзушылық жасаған Қазақстан Республикасының азаматтары, егер Қазақстан Республикасындағы халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, сол мемлекетке берілмейді”, – деген қалыппен айқындалған. Осы айтылғандардың негізінде, Қазақстан Республикасы өз азаматтарын олар тек шетелдік мемлекетке біріншіден, қылмыс жасаған жағдайда ұстап беретінін және ұстап беру міндеті екіншіден, халықаралық шарттарда тікелей көрініс тапқанда ғана жүзеге асырылады деген тұжырымға келе аламыз. Сондай-ақ, ҚР ҚК-нің 9-б. 3-тармағына сәйкес, “егер осы мемлекетте қорлау, зорлау, күштеу өзге де қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтын, немесе өлім жазасын қолдану қаупі бар жаза қолданылатын болса, Қазақстан Республикасындағы халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, ешкімде шетелдік мемлекетке берілмейді”, – деген тұжырым орын алған. Бұл ереже жаңа қылмыстық заңнаманың жаңалығы деуге болады. Бұл өз елінің азаматтарының құқықтары мен бостандықтарын қорғауды білдіреді.

Қазақстандағы шетелдіктер мен азаматтығы жоқ тұлғаларды ұстап беру құқығы ҚР Қылмыстық кодексінің 9-бабының 2-тармағымен [1] реттелінеді. Соған сәйкес: “Қазақстан Республикасы аумағынан тыс жерде қылмыс жасаған және Қазақстан Республикасы аумағында орналасқан шетелдіктермен және азаматтығы жоқ тұлғалар қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін немесе жазасын өтеу үшін Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарына сәйкес шетелдік мемлекетке ұстап берілуі мүмкін”.

Адамдарды ұстап беру (экстрадициялау) мен оның тәртібі Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 60-тараумен

(579-595 баптарымен) [2] реттелінеді. Нақтырақ айтатын болсақ, Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексі экстрадициялау механизмімен және құқықтық негізін белгілеу кезінде осы институтқа тән барлық белгілерді, сондай-ақ, тәжірибеде ақталған Кишинев конвенциясында бекітілген қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы ережелерді басшылыққа алған.

ҚР ҚІЖК-нің 579-бабына сәйкес, адамды ұстап беру (экстрадициялау) туралы сұрау салу, егер өздеріне байланысты адамды ұстап беру (экстрадициялау) сұратылып отырған қылмыстардың ең болмағанда біреуі үшін бір жылдан кем емес мерзімге бас бостандығынан айыру түрінде жаза көзделген немесе адам бас бостандығынан айыру түріндегі жазаға сотталған және өтелмеген мерзімі кемінде алты айды құрайтын болса жіберіледі. Шет мемлекеттің құзыретті органының адамды ұстап беру (экстрадициялау) туралы сұрау салуы осы баптың бірінші бөлігінде көзделген талаптар сақталған жағдайда ғана қаралуы мүмкін. Адамды уақытша ұстап беру (экстрадициялау) және транзиттік тасымалдау туралы сұрау салулар адамды ұстап беру (экстрадициялау) туралы сұрау салулар сияқты тәртіппен жіберіледі. Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы Қазақстан Республикасының құзыретті органына немесе Қазақстан Республикасының халықаралық шартында көзделген, адамды ұстап беруге (экстрадициялауға) кедергі болуы мүмкін мән-жайлар болған кезде шет мемлекетке сұрау салуды жіберуден бас тартуға құқылы.

ҚР Қылмыстық кодексі мен Қылмыстық іс жүргізу кодексімен қоса, ұстап беру мәселесі өзге мемлекеттің тапсырмасы бойынша қылмыс жасаған тұлғаларға тиісті шараларды қолдану үшін, яғни қылмыс жасаған тұлғаларды іздестіру және қамауға алу тәртібі ҚР Бас Прокуратурасының 1998 жылғы 8 қыркүйектегі №56/36 “Экстрадициялық қамауға алу және қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы” Нұсқауымен [3] тікелей реттелінеді. Экстрадиция туралы өтінішті қарау тек ҚР Бас прокурорының құзіреттілігіне жатады.

Еліміздегі экстрадиция (ұстап беру) құқығымен және рәсімінің, яғни құқық қорғау органдарының ұстап беру мәселесі бойынша халықаралық ынтымақтастығының (Интерпол арқылы экстрадициялық қызметті жүзеге асыруда) тәртібінің осындай заңға негізделген актімен реттелуі біздің заң жүйесінің кемшілігін бейнелейді. Осыған орай, толық жүйелендірілген және

халықаралық тәжірибені басшылыққа алған, халықаралық шарттар мен конвенцияларға сүйенген еліміздің экстрадиция туралы арнайы ұлттық заңымызды қабылдау қажеттігі туындауда.

Біздің ұлттық қылмыстық заңнамamızда шешімін тапқан тағы бір маңызды мәселе – бұл өз азаматы болып табылатын мемлекетте жазасын өтеу үшін бас бостандығынан айыруға сотталған адамды беру мәселесі. Ол тек Қазақстан Республикасының тиісті шетелдік мемлекетпен халықаралық шартты не Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының шетел мемлекетінің күзiреттi органдарымен және лауазымды тұлғаларымен өзара екі жақты түрде келісуі негізінде жүзеге асуы мүмкін. Өз азаматы болып табылатын мемлекетте жазасын өтеу үшін бас бостандығынан айыруға сотталған адамды беруге тек сол адамның келісімі болған жағдайда ғана жол берілетінін ескеру қажет.

Қазақстан қылмыстық заңнамасы бойынша тұлғаларды ұстап беру оларды қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін немесе жазасын өтеу үшін жүзеге асырылады. Ал, Қазақстанның халықаралық міндеттемелері бойынша ұстап беру “жазасын өтеу үшін” емес, “заңды күшіне енген үкімді орындау үшін” жүзеге асырылуы тиіс.

Кейбір мемлекеттерде ұстап беру немесе экстрадиция туралы арнайы заңды актілер қабылданып, олар осы мәселеге қатысты қарым-қатынастарды құқықтық тұрғыдан жан-жақты әрі толық реттеуге бағытталған. Осындай елдердің қатарына, өзіміз айтып кеткендей, Ұлыбритания (1989 жылғы ұстап беру туралы заңы), Канада (1985 жылғы ұстап беру туралы заңы), Австрия, Германия, Франция, Швеция, Бельгия, нидерландия, Швейцария, Индия, Мексика және т.б. жатады. Ұстап беру туралы арнайы заңның болуы осы процесстің тәртібін нақты белгілеп ғана қоймай, басқа мемлекеттермен осы мәселеге қатысты екі жақты шарттар бекіту қажеттілігін де жояды. Яғни, ұстап беру туралы арнайы заңның негізінде мемлекет қылмыс жасаған тұлғаларды экстрадициялау мәселесіне қатысты келіссөздерді, екі жақты шарттың болуын талап етпей-ақ, еркін жүзеге асыра алады.

Осыған орай, автор Қазақстан Республикасында қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы немесе экстрадициялау туралы арнайы нормативтік құқықтық актіні қабылдауды ұсынады. Осындай заңды актіні қабылдауға деген қажеттіліктің бірден-бір себебі мынада деп ой-

лаймыз: әдетте мемлекеттер арасында қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру екі жақты немесе көп жақты халықаралық шарттың негізінде жүзеге асырылады.

Қазақстанның ұлттық қылмыстық заңнамасында ұстап беру тек тиісті мемлекетпен бекітілген халықаралық шарт болғанда ғана жүзеге асырылуы мүмкіндігі атап көрсетілген. Яғни, шетелдік мемлекет үшін тұлғаны ұстап берудің заңдық негізі біздің мемлекетіміз тек ғана халықаралық шарт құрап отыр. Алайда, әлемде 200-ге жуық мемлекет бар екенін және олардың барлығымен ұстап беру мәселесіне байланысты екі жақты шарт жасасу мүмкін емес екенін ескерсек, осы себепке орай, қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселесі арнайы ұлттық заң негізінде әлдеқайда тез әрі тиімді түрде жүзеге асатыны күмән тудырмайды.

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру – бұл құқықтық көмек көрсетудің бір нысаны болып табылатындықтан, ұстап беру мәселесіне арналған арнайы заңды құқықтық көмек көрсету туралы нормативтік құқықтық актінің шеңберінде де бекітуге болады. Ұстап беру туралы заң халықаралық құқықта кеңінен танылған өзара екі жақтылық қағидасын басшылыққа алуға тиіс деп ойлаймыз. Заңның қалыптары ұстап беру құқығымен және рәсіміне қатысты қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу кодекстерінің, сондай-ақ, ұстап берудің шарттары мен мерзімі сияқты ережелер көрініс тапқан екі жақты шарттардың баптарын белгілі бір жүйеге келтіре отырып жинақтауға тиіс деген ойдамын. Сонымен қатар, ұстап беру туралы заңда ұстап беру жүзеге асырылатын нақты қылмыстық әрекеттердің тізімін де қамтуға болады.

Қазіргі экстрадициялау институтының негізгі бір міндеті – ұстап берілетін тұлғаның құқықтарын қамтамасыз ету болып табылады. Қазақстанға ұстап берілген тұлға, азаматтығының барлығына және жоқтығына қарамастан, кез келген адамға тән құқықтарды, соның ішінде заң мен сот алдындағы теңдік құқығын иеленеді. Ұстап берілген тұлғаға азаптау мен зорлық – зомбылық көрсетуге тыйым салынады. Оның дәрігерлік көмекке, өз құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғауға, заң көмегін алуға және т.б. құқықтарының барлығы даусыз. Ұстап берілетін тұлғалардың қандай құқықтары қамтамасыз етілетіні туралы қалыптар да ұстап беру туралы арнайы заңда да өз шешімін табуы тиіс.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. – Алматы: Юрист, 2015.
- 2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі. - Алматы: Юрист, 2015.
- 3 Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының «Экстрадициялық қамауға алу және қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы» Нұсқауы.

References

- 1 Kazakstan Respublikasinin Kilmistik kodeksi. – Almaty: Jrist, 2015.
- 2 Kazakstan Respublikasinin Kilmistik is shyrgizu kodeksi. - Almaty: Jrist, 2015.
- 3 Kazakstan Respublikasi Bas Frakuraturasynin «Ekstradisiylyk kamauga alu shane kylmys shasagan tulgalardy ustaf beru turaly» Nusksuy.